

Magyar Földrajzi Intézet
Földrajz
33. sz.

Gyula Tanárképző Földrajz
Földrajz Tanárképző
4050/1991

**FÖLDRAJZI
IFJÚSÁGI
OLVASMÁNYOK**

1.sz.

**Köborlások
Kis-Ázsiában.**

Írta

Németh Gyula.

**Farkasfalvi Kornél
100 koronás díjával
jutalmazott pályamű.**

380

Ára 1K.20 fill.

**Magyar Földrajzi Intézet
Budapest.**

POITGÁRI ISKOLAI TANÁRKEPZŐ FÖLDRAJZ
Gyula

KÓBORLÁSOK KISÁZSIÁBAN

1050/1991

IRTA :

NÉMETH GYULA

~~Handwritten signature~~

FARKASFALVI KORNÉL SZÁZ KORONÁS
DIJÁVAL JUTALMAZOTT PÁLYAMŰ.

~~Állami Földrajz Tanárképző Főiskola Könyvtár
Erkezett: 1919. évi június 10. n.
Leftárszám: 10874. Csoportszám: 853.~~

KIADJA A

MAGYAR FÖLDRAJZI INTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

BUDAPEST 1913.

1050

210.4 (56)

ELŐSZÓ.

1908. június közepén indultam el erre az utamra, amelyet most leírok.

Célom az volt, hogy török nyelvbéli ismereteimet, melyeket főleg egy évvel azelőtt Konstantinápolyban szereztem, gyarapítsam.

Most, amidőn újra elolvasom kis munkámat, amely mindjárt hazaérkezésem után íródott, úgy látom, sok mindent jó volna benne megváltoztatni. De nem merek hozzányulni. Talán akkor az egészet át kellene alakítani s elveszne belőle az a hangulat, amelyben megírtam s a benne írottakat megtettem.

Maradjon így.

Szinte kedvem volna felsőhajtani s elmondani a a tatár közmondást: Eszki szüjek, jangi jas, eszime getkenne jilajik! (Régi csont, fiatal korom, sirok, ha az eszembe jutsz.)

Budapest, 1912. febr. 12.

Németh Gyula.

10/13/2011

Szmirnától Ájdinig.

Nem akartam hinni a szememnek, mikor Szmirnát a hajófedélzetről megpillantottam. A csak imént felkelt nap aranyos sugarai egy modern kikötőváros csinos, tiszta házait, úccáit világították meg. Szemét, piszkos kutyák, ordító tömeg, ronda faházak, már amint igazi török kikötőben láthatnók, itt nincsenek; de a tetőfokra hágott bámulatom, mikor a hajóról a vámházhoz vivő kaikcsi* nem kért ötször annyit, amennyit adtam neki, hanem megelegetten tette zsebre a három piaszttert.**

— Talán nem is Törökországban vagyok?

De csakhamar keservesen kellett meggyőződnöm, hogy lelkesedésem korai volt.

A vámvizsgálat következett.

A sztambuli vámnál szerzett tapasztalataim csak arra figyelmeztettek, hogy könyveimet és revolveremet tegyem a zsebembe s azután bátran mehetek a török fináncok körmei közé.

Rendkívül gyanús alak lehettem, mert mihelyt beléptem, hárman fogtak körül. Az egyik a zsákomban levő holmit szedgette elő, a másik a papírjaimat vizsgálta, a harmadik pedig — sohasem felejttem el, egy harcsa-bajuszú, fekete képű vámőr — szinte bocsánatkérő arccal, atyafiságos szeretettel és véghetetlen gyöngédséggel kezdte tapogatni — a zsebeimet. Meghült bennem egy pillanatra a vér. Rettenetes dolgok kerültek elő. Egy csomó jegyzet, egy Baedeker és egy revolver. Nem tudom, ki örült jobban, Octavianus-e, mikor megnyerte az actiumi csatát, vagy az a vámőr, mikor napfényre hozta a revolveremet. Annyi azonban bizonyos, hogy én egy cseppet sem örültem.

Ha nincs nálam az a kis sárga füzet, mely azt bizonyította, hogy mint magyar állampolgárhoz, a török törvényeknek hozám vajmi kevés joguk van, talán még is büntettek volna.

* Csolnakos. — ** Hatvan fillér.

A papírjaimat — jó száz darab lehetett — sorra megnézték. Némelyiket a nap felé is tartották: nincs-e rajta valami titkos írás.

Most következett a Baedeker.

A cenzor, kire büszkén mondta a vámőr, hogy a világ összes nyelveit beszéli, mint a vérfese csapott a meglátott piros fedelű könyvre. Kezébe vette.

— Ba-e-de-ké, betűzte, mint valami iskolás gyerek. Ezt le-tartóztatom. Ez tilos könyv. Beleírom a nevét s ha majd haza akar utazni, visszaadom. Addig itt jó helyen lesz.

Hiába volt minden bizonyításom, hogy az a világ legártatlanabb könyve; eltette a cenzor. Csak az vigasztalt, hogy nem volt egyedül a könyvem; hevert már ott éppen olyan, piros fedelű könyv is vagy három darab. Ott hagytam hát a cenzort, ki éppen egy imént elkobzott francia lap képeinek nézegetésébe merült.

Szmirnai tartózkodásom egyik legérdekesebb része volt az, midőn a török hatóságtól ajánlólevelet szereztem.

Elmentem a magyar-osztrák konzulátusra, hol magyarul senki sem tudott.

— Tudományos utazást tervezek Anatolia belsejébe. Ajánlólevelem van a Keletázsiai Társaság Magyar Bizottságától. Sziveskedjenek kieszközölni, hogy a szmirnai vilajet rendőri ügyeinek vezetőjétől valami védelmező iratot kapjak a török hatóságok üldözései ellenében, — szónokoltam.

Másnap délután már a konakban* voltam a konzulátus egy hivatalnokával, ki bemutatott annak a magas uraságnak, ki a levelet ki fogja állítani számomra, egyben meghagyta, hogy ha az az úr átmege a palota másik részébe, kövessem a szobájába.

Igy is történt az utolsó pont kivételével.

Mikor ugyanis be akartam lépni a szobába, egy hatalmas marok hátulról megkapott s visszatartott. Valami szolga lehetett, aki egy kis baksis nélkül nem akarta hinni, hogy nékem ott valami keresni valóm volna. Boszantott ez a szemtelenség s nem adtam néki semmit. Így azután csak húsz-harminc ügy elintézése után, legutoljára jutottam be, de ott annál fényesebb fogadtatásra találtam. Kaptam is olyan levelet az ájdini Mehemed béghez címezve, amelyben nemcsak az volt megírva, hogy minden-

* Helytartólak.

től megvédelmezzenek, hanem az is, hogy mindennel ellássanak. Pedig ennyit magam sem akartam.

Szmirnában mindössze négy-öt napig tartózkodtam, de e rövid idő alatt is, különösen a törökök közül többen jó ismerősömmé lettek. Ezekről azután alig győztem hallgatni az ijesztgetéseket. Hogy az a nép még az araboknál is erkölcslenebb, hogy a vidék tele van rablóval, hogy gyűlölik a hitetlent. Nem lehet ott utazgatni; ez nem Európa, ez már Ázsia. Menjek be vonaton valamelyik nagyobb városba, ott a hatóság árnyékában majd elélek valahogy, de ne vegye el Allah annyira az eszemet, hogy kitegyem a lábam a vidékre.

Indulásom előtt egy nappal történt; egy spanyol kereskedőtől kérdezősködtem, miféle népek azok a jürükök, mire azt a választ kaptam, az olyan nép, hogy ha egy idegen közéjük kerül, minden teketória nélkül levágják a fejét.

Nem éltem ugyan a jó tanácsokkal, de egyik-másik szeget ütött a fejembe. Rongyos, félig ázsiai, félig európai ruhában indultam el.

Szép nyári reggel volt, mikor búcsút vettem Szmirnától. A fellegektől nyáron alig-alig zavart anatóliai égről égetően tűzött le Allah gyönyörű napja. Azt hittem, hogy nehezen fog menni a gyaloglás, különösen eleinte. De nem úgy volt. A félelmet és fáradságot legyőzte bennem az új, ismeretlen dolgok iránti kíváncsiság. Az a gondolat, hogy célnál vagyok, hogy eljutottam ebbe az országba, mely az én lelkemben olyan fényes mesékkel, homályos, de izgató képzetekkel van beszöve; ez a gondolat elnyomott minden más érzést.

Jó ideig magányosan mentem.

A gondozott, két szélén fákkal beültetett út nem volt egészen néptelen. Hol egy kétkerekű kocsi, hol egy számárháton ülő napernyős utazó különös alakja tűnt fel.

A vidék hegyes-völgyes; változatos és gyönyörködtető látványt nyújtott, bár ennek élvezését a rettenetes meleg csaknem lehetetlenné tette. Egyszer sík vidék, máskor romokkal koszorúzott sziklahegység az út két oldalán. Közvetlenül az út mellett alacsony törzsű, széles lombozatú fügefából egész erdő.

Nagy város nincs itt. De egy-egy kisebb falút igen, minden órában találtam. Nyolc-tíz, veszből font nyomorúságos viskó, ezek egyikében kávéház: és kész a falú.

Mihelyt falúba érkeztem, mentem a kávéházba, ahol mindenkinek a figyelve hamarosan rám fordult. A kártyázók kezében megállott a kártya — pedig talán még nagyobb szenvedéllyel ütök, mint nálunk —, a kérdezőgató jámbor hodsza azon vette észre, hogy kialudt a nargiléje s a kavedsit úgy kellett zavarni, hogy főzzön már a vendégnek egy „nagyon cukros“ kávé.

Elmondtam mindent; ki vágyok, miért jöttem?

Osodálkoztak egy sort's mikor útam végcélját megtudták, jót nevettek. Hát ki az a bolond, aki arra a piszkos, rongyos népre kíváncsi?

Többek között kérdezősködtek a hazámról is. Magyarországot hirtől sem ismerik. A társaság értelmi vezetői, holmi kiérdemült vén hadfiak, még csak értenek a dologhoz valamit, hol Manchesterrel, hol meg Mandsuriával hozva összeköttetésbe Madsarisztánt, a magyarok hazáját.

Mikor a szellemes társalgásnak vége volt s eléggé kipihentem magam, fölszedtem a sátorfámat. Előzőleg azonban előkelő mozdulattal benyultam az övembe s kivettem onnan az e célra tartogatott fél meteliket, hogy a kávé iránti tartozásaimnak eleget tegyek. Eljárásom rémes felháborodást idézett elő az emberséges törökök közt. Hogy is engedhetnék ők meg, hogy a vendég fizesse a kávéját!

Megjegyzem, hogy az egész, fent emlegetett fél metelik, a kávé ára, magyar értékben két fillér. (Van azonban olyan kávéház is, ahol egy metelikért két csésze kávé adnak. Nem is rosszat.)

Megköszöntem a szívességüket és tovább mentem.

Igy folyt ez le, csekély változatokkal, három-négy faluban.

Nemsokára két igazhitű törökkel hozott össze Allah. Az egyik számaron utazott, a másik gyalog ment mellette, kereskedők lehettek.

Beszédbe elegyedtem velük; mikor megtudták, hogy ki vagyok, kifakadt az egyik:

— Esztelen vagy, Mehmed efendi, — rendesen erre csavarták el a nevemet a törökök a hasonló hangzás miatt — menj vissza Európába, ahonnan jöttél, vagy ha már éppenséggel nem akarsz visszamenni, majd, ha agyonütnek, gondoldj haldokolva arra, hogy volt egy utitársad, a kürtleri Ahmed, aki néked okos dolgokat tanácsolt. Én nem bántalak, de majd meglátod, hogy több itt a „rossz ember“, mint a fűszál.

Később is sokszor találkoztam ilyen emberekkel. „Tőlem ne félj, de őrizkedjél a többiektől.“ Pedig talán nem is igen volt mit az egymás szemére hányniok.

Legnevezetesebb állomásom volt, a második nap végén Ajaszoluk. Itt maradtam két napig s innen indultam tovább a Szalaheddin hegységbe jürüköket keresni.

Este felé járt már az idő, midőn Ajaszolukba értem. A nap bíbor-piros világa még ott derengött az ég alján, amelybe mint valami fekete papirosból kivágott alakok, éles körvonalakkal vésődtek be a közeli dombon látható romok, a dsámi, magasranyúló tornyával, féllábú golyák seregével.

Olyan élénken színezett, olyan megkapó volt az egész kép hogy önkénytelenül is megállottam, bámulva a gyönyörű látványt.

Még azt hittem, hogy a falú alatt járok, amikor egyszer csak azon veszem észre magam, hogy a helység közepén vagyok.

— Honnan jössz? Ki vagy?

A kérdezősködő felé fordultam, szóltam egy-két szót s pár perc múlva már markomban a pici fekete kávécsészét szorongatva, ott ültem egy kávéház előtt. A község notabilitásai csakhamar körém gyülekeztek. Ott volt a hodsa*, az adószedő, a rendőr (ha ugyan lehet így nevezni), meg egy pár szegényebb török.

A hodsa, Árif efendi, mindjárt meg is hitt magához piláfvacsorára. Örömmel fogadtam el a meghívást s tekintettel a nap fáradalmaira, a tervnek minél előbb való kivitelét indítványoztam. Nem is váratott sokáig Árif efendi; kormos cserépedényben már várt bennünket a török „gulyás“-a.

Sajátságos étel is az a piláf!

Az egyetlen étel, melyhez kanalat, — természetesen fakanalat — is használnak. Nagy tálban magasra tornyosul a rizskása, melynek fehérségét csak növeli a ráfagyott faggyú. Semmiféle fűszernek a nyomát nem éreztem benne. Mivel azonban ez magában véve nagyon is egyszerű lenne, egy másik tálban olajban úszó, felaprított zöld paprikát és egyéb főzeléket hoznak.

Ez — mint később tapasztaltam — megkerül a török asztalán minden nap; néha kétszer is napjában.

* Mohammedán pap, tanító.

Vacsora után levélíráshoz fogtam, még akkor erős hatása alatt a küzdelmes napnak; észre sem vettem, hogy hárman-négyen bejöttek a szobába; elfelejtettem, hogy köztük vagyok, egész lelkemmel a levélíráson voltam. Csak akkor vettem észre a bennlévőket, mikor érdeklődni kezdtek a levelem iránt. Nézték hátulról, nézték elülről, hogy mit írok, de bizony nem igen tudtak elmenni rajta. Az egyik annak a véleményének adott kifejezést, hogy ha ő olyan gyorsan tudna írni, mint én, régen valami főhivatalnok volna. Beszélgetve töltöttünk még pár percet, azután eltávoztak.

Árif efendi akart utoljára kimenni a szobából. Távozóféiben még egy pillantást vetett fekvőhelyem felé, vajjon rendben van-e. Rémült kiáltással ugrott vissza az ajtótól s míg én nem tudtam hova lenni bámulatomban, felkapott egy dinnyehajat s teljes erővel odavágta a falhoz, fekvőhelyem mellé. Akkor vettem észre, hogy valami nagyobb fajta fehér bogár van azon a helyen. A bogár leesett s Árif efendi kegyetlenül összetaposta.

— Köszönd Allah különös kegyelmének, hogy észrevettem. Ha megcsíp, aligha éred meg a reggelt.

Ez volt első találkozásom a skorpióval.

— Allah veled; ő adjon neked nyugodalmas éjszakát, köszönt Árif efendi.

Az ajtón kívül volt már, de még visszadugta a fejét:

— Hanem azért ne félj, nem gondolnám, hogy több ilyen is volna a szobában; aludjál nyugodtan.

Folytattam a levélírást, mindjárt azon melegében a skorpió historiájával.

Azután megfogadtam az Árif efendi jó tanácsát s nem is álmodva egyebet, mint hogy én is repülök oda, hova levelem megy, másnap reggel kilenc óráig nyugodtan aludtam.

*

Másnap reggel tovább akartam menni, de Árif efendiék nem engedtek el.

Ajaszoluk az ájdini vasút egyik legnevezetesebb állomása; 1000—1500 lakosa lehet (török statisztika!) Nagyobb jelentőségét annak köszönheti, hogy mellette vannak Efészus romjai.

Éppen akkor egy angol utazótársaság volt ott; ezzel együtt elindultam a romokat megnézni. Felke ekedtünk dél előtt tizenegy órakor s délután négyig másztuk a dombokat

negyven fokban melegben, napernyő nélkül. Én hozzá voltam szokva az ilyenekhez, de hogy az a velem levő fiatal angol házaspár milyen jócímén gondolja azt, hogy ennél kellemesebb nászutazás az egész világon sincsen : az még ma sem fér a fejembe.

A régi görög építészeti emlékek, a vízvezeték, a világ-hírű Diana-templom ma már csaknem teljesen romokban vannak.

A közeli domb tetején középkori török vár, a faluban és a falú mellett nyolc-tíz dsámi romjai, szétszórva, közelebb és távolabb a klasszikus kor emlékei. Az óriási oszlopok, a vízvezeték maradványai, már messziről feltűnnek az utazónak ; mindegyiknek tetején egy-egy gólyafészek díszlik. E magas oszlopok mellé házakat építenek s általában a többi, használható emlékeket is nagy szeretettel használják gyakorlati célokra. Az az útfélen heverő, piszkos, kerek kőoszlop, a melyhez most az utazó kalmár szamarát köti, valaha a Diana-templom egy ragyogó oszlopa lehetett, amely mellől buzgón szállt az ég felé az ó-kor művelt görögjének fohásza. De hát — sic transit gloria mundi.

De máskülönben is igen forgalmas hely Ajaszoluk. Kiültem a kávéház egy úcai asztalához s néztem az előttem folyó mozgalmas életet.

Körülöttem törökök ültek ; másfél órával ezelőtt ittak egy kávé, azóta mindig itt beszélgetnek, a közelben — természetesen az úccán — egy asztalos és egy bádogos dolgozik ; a szomszédos kávéházakban kisebb-nagyobb csoportok ülnek : együtt a török az örménnyel ; itt nincs meg köztük az a vad gyűlölség, amelyet Konstantinápolyban láttam. Az úccán játszó facipős görög gyerekek, jövő-menő utazók, tevekaravánok élénkítik a képet. A különös viselet gyakran tévedésbe ejt : asszonyoknak nézem a férfit. A nadrág-szerű, szárazra csak alul tagozódó ruhadarab, melynek alsó része csaknem a földet sepi s a fejkendő, melyet a hőség ellen szakasztott olyan módon viselnek, mint a mi asszonyaink : bárkit is megcsalna. Az asszonyok viselete olyan, mint a vidéki törököknél rendszeren. Arcukon nincs fátyol, hanem egy kendőt borítanak a fejükre s azt úgy húzzák össze, hogy csak elül van egy kis, háromszög alakú nyílás ; ezt a nyílást tetszés szerint nagyobbíthatják vagy kisebbíthetik.

Hiába marasztottak Ajaszolukban ; Árif efendi, ez a tal-

pig derék, becsületes ember, könnyezve adott át tizenhét piaszt, mikor el akartam búcsúzni. A falóban gyűjtötte számomra, hogy vonaton folytathassam tovább az utat. Meghatva köszöntem meg a nem várt jóságot s. hogy kívánságuknak eleget tegyék, rövid ideig vonaton mentem, hogy azután egy nagy kerülővel visszatérjek eredeti útirányomra.

De még valakiről meg kell emlékezmem.

Volt Ajaszoluiban egy jó szívű görög vendéglős, aki többször megvendégtelt. Elkérte a névjegyemet, körülaggatta virággal, csak arra kért, hogy ha valaha az útamat leírom, ki ne hagyjam őt.

Hát. legyen: Niko Zervának hitták a becsületes embert.

A vonaton egy igen érdekes emberrel ismerkedtem meg. Mohammed Szeid Mászid volt ez: medinai seik és szejjáh, utazó. Ismeri Vámbéryt, járt Budapesten. Megígérte, hogy ha egy levéllel felkeresem, válaszolni fog. Azt ugyan Allah tudja, hogy hol jár ő akkor, de csak írjak Medinába, majd onnan a kezéhez jut a levél. A legközelebbi állomáson leszállott a seik. Már indulni készült a vonat, mikor megkérdeztem tőle, mióta utazik.

— Több, mint tíz éve, válaszolta.

— És miért?

— Ziaret! Jaz! (Zarándoklás! Irj!), kiáltotta, mikor már robogott velem a vonat s a következő pillanatban talán örökre eltűnt előlem Mohammed Szeid Mászid.

Leszállottam a vonatról s gyalog mentem tovább.

Kopár, sziklás hegyek közt bolyongtam, keresve, de sehol sem találva jürüköket. Majd erdős, fás vidék következett; mint mondják, a tigris is megkerül benne, de én nem találtam. Falú ritkábban akadt, a nép éppen olyan vendégszerető volt, mint Kisázsia más vidékein.

Eredménytelen bolyongásom végre is arra kényszerített, hogy segítségül vegyem a török hatóság útbaigazítását, esetleg támogatását.

Alig két nap múlva már Ájdin úccáin sétáltam, a konak után tudakozódva.

Ájdin vidékén.

— A szmirnai váli őmagasságától hoztam egy levelet nagyságod számára.

Ezekkel a szókkal álltam oda az ájdini szandsák rendőri ügyeinek a vezetője, a polisz-komiszer elé, kit véletlenül Ájdin egy nagyobb úccájában találtam meg. Mehemed bég, a komiszer, végignézett rajtam, szó nélkül átvette, elolvasta a levelet, azután átadott egy katonának, hogy kíséren a konakba; ott fogok várni a további rendelkezésig. Azzal a marcona katona kíséretében megindultam

Sehogysen tetszett a török hatóságnak ez a — ahogy Szmirnában az ajánlólevél átadásakor mondták — „gyámolítása“. Különbén is az időtől kezdve, mikor Szmirnában a vámvizsgálaton még a mellényzsebeimet is kikutatták, nagyon is jól érthető ellenszenvvel voltam a török hatóságok iránt.

A konakhoz érve, azonnal bevezettek a Mehemed bég szobájába, hol éppen akkor csak egy szerecsen írnok dolgozott. Egy ideig szorgalmasan karcolta rossz nádtollával a papirosra az utólérhetetlen szépségű ritka betűket, egyszer azonban megszólalt.

Nem értettem, hogy mit mondott, mivelhogy — mint később világos lett — eszperanto nyelven szólalt meg.

Nem tudtam hova lenni a csodálkozástól. Sohasem hittem, hogy ezt a nyelvet a nemzetközi nyelv eszméjét pártoló nyelvészeken kívül egyéb halandó is beszélné, és íme, itt a legsötétebb Kisázsában van még egy sötétebb szerecsen írnok, aki eszperanto nyelven szól hozzám. Hamarosan törökre fordítottam a beszédet, így azután jó barátok lettünk: én és Hasszán; azt is megígértette velem, hogy hazulról írok neki eszperantó nyelven. A címet azonban akkor elfeledtem felírni, mire megismét visszakerültem Ájdinba, Hasszánt a gazdájával együtt

Allah tudja merre sodorták a mozgalmak. Így menekültem meg az eszperantó megtanulásának a kényszerétől.

Csaknem rosszul esett, mikor érdekes beszélgetésünket a Mehemed bég jövetele megszakította. Az én szerecsenem azonnal hét-rét görbült s dehogy mert volna hozzám a világ minden kincséért csak egy szót is szólani.

Most elővett a bég.

Ki vagyok, miért jöttem, honnan, mi a tulajdonképeni céloom? Elmondottam részletesen. Időközben bejött a szobába Mehemed Ali, a mütesszarif-basa, kinek felettébb megnyertem a tetszését. Vége-hossza sem volt a beszédnek.

— Nézz végig rajtam, szólt a bég; tetőtől talpig török vagyok: az volt az apám, az anyám, azok voltak az őseim. Az ilyenektől ne félj. De óvakodjál a görögtől és az örménytől s legjobban őrizkedjél a féltörököktől. Majd mi útbaigazitunk, hogy hova menj s embert is adunk melléd.

Engem azonban mindennél jobban érdekelt az, hogy még az nap semmit sem ettem s az idő már délután négy óra felé járt. Mehemed bég, mint valami gondolatolvasó, azzal bocsátott el, hogy adott két piasztert s elküldötte velem Hasszánt, hogy vezessen el valamelyik görög vendéglőbe. Az első pillanatban arra gondoltam, hogy a kapott két-piaszterest megtartom emlékül s majd itthon megcsináltatom óraláncre akasztható csüngőnek, de a szükség kényszere megsemmisítette tagadhatatlanul nemes szándékomat.

Másnap nagy lótás-futás volt a konakban. A katonai behívóleveleket szállították szét a nakhiékbe, a szándsák kisebb kerületeibe. Akkoriban volt ez, mikor a szultán próbaképpen behívatta az ázsiai csapatokat. Még akkor nem látszott semmi. Én sem tudtam arról a mozgalomról, mely már akkor Konstantinápolyban javában folyt.

Mehemed bég levelet írt a szobudsai nakhie müdürjéhez (mivelhogy ide küldött a jürüköket tanulmányozni), a levelet átvettem s délben a mellém adott katonával elindultam. Egy ideig vonaton, azután gyalog kellett volna mennünk.

Mikorra azonban a vonat az ájdini állomásra berobogott, akkorra az én katonám nem volt sehol. Eltűnt, elpárolgott.

Nem sajnáltam, csak attól féltem, hogy most már nem mehetek vonaton, mert kedvezményes, illetőleg ingyen-jegyem olyan egyénnek szólt, akit katona kísér. De azért nagy lelki

nyugalommal beültem a vonatba s mikorra jött az ánglius kalauz, annyira megszerettek az útitársaim, hogy közösen kiveszekedtek, hogy semmi bántódásom ne legyen.

Délután két órakor indultam el a karabunári állomásról gyalog Szobudsa felé. Véletlenül utitársaim is akadtak: két fiatal hodsza és egy adószedő.

Napokig gyalogoltam már előzőleg Kisázsiában, de egy útam sem volt olyan kínos, olyan nehéz, mint ez a rövid, három órás gyaloglás. A nap, mintha már hetek óta erre az alkalomra gyűjtögette volna a melegét, olyan forrón tűzött le a csillogó homokra, hogy alig egy óra múlva Musztafa Száabri, az igazhívó hodsza is, aki pedig hetenként kétszer teszi meg ezt az útat, felsóhajtott: :

— Allah, Allah, hát mért kell éppen itt lenni a világ közepének?

Néhol derekig érő fűben gázoltunk, más helyen lábunk bokáig süppedt a homokba. Két óra múlva elértük a Nagy-Mendereszt. Kompon keltünk át rajta. Most olyan széles sem volt, mint a mi Tiszánk, pedig télen olyan, mint a tenger s amint beszélik nyolc-tíz napig ott reked az utazó, ha partjára ér. Híd az egész Nagy-Mendereszen nincs sehol. Két évvel ezelőtt építettek egyet, de azt még abban az évben elhordta az ár.

A folyón túl sem lett könnyebb a haladás; itt már sűrűbben találtunk kútat vagy víz-tartót. Ez utóbbi nem egyéb, mint egy óriási, korsó-alakú edény, mely téglába van beágyazva s az egészet kis téglakunyhó védi.

A fárasztó út után mint menedéket üdvözöltem a falút. Mentem egyenesen a mūdürhöz.

Jövelelem nem lepte meg; már tudta, hogy ki az a félig ázsiai, félig európai külsejű fiatal utazó, mikor beléptem. Folyton mosolygott s mindjárt megkínált üléssel és fekete kávéval. Éppen el volt foglalva: hívatta sorban a legényeket, kik pecsényomójukat rányomták a behívólevélre.

Minden legény ott volt már, csak a Musztafa hodsza fia hiányzott.

Hívatta a mūdür a hodsát.

— Hol a fiad, Musztafa.

— Nem tudom, efendim, talán Szmirnában.

— No hát holnap reggelre itt legyen.

— Ne kívánd, uram, nem tudom előteremteni.

— Azt akarod Musztafa, hogy ne legyen a fiad katona; ülj lóra, rögtön, vágtsass Ájdinba s kerestessd a fiadat. Nos, mégis itt látlak? Nem üres szót szóltam! Lódulj!

De a hodsza csak nem akart menni.

Szóból szó kerekedett, utóvégre a мүдүр felugrott az asztal mellől, hogy ökölrel oktassa a hatóság iránti tiszteletre és engedelmességre a hodsát. De alig tett két lépést, már akkor az lent volt az udvaron s onnan kiabált fel nem éppen válogatott ígéket.

De azért másnap reggelre már ott volt a Musztafa hodsza fia.

Dolgát elvégezve beszélgetni kezdett velem a мүдүр. Elég művelt, konstantinápolyi ember volt, rendesen mosolygó, nagy, kerek arccal, fekete bajusszal. Gondtalanul beszélgettem vele, nem is sejtve azt a rettenetes katasztrófát, amely nem-sokára bekövetkezett erre a szerencsétlen emberre.

Másnap nagy mozgalom, járás-kelés volt a falúban. Egy-egy úccasarkon harminc-negyven asszonyt lehetett látni, sajtáságos piros ruhában, beszélgetve, szomorúan; némelyik sírt is.

Dél felé nagy csoportban jöttek a besorozott legények. A próféta erős tilalma ellenére józant keresve sem lehetett volna találni köztük.

Egyiknek a kezéből a pálinkás üveget, a másikéből holmi rozsdás pisztolyt, a harmadikéből a tör-szerű bicskát igyekeztek kicsavarni a jóakaró hozzátartozók. Szilaj kiabálás, ordítózás hallatszott folytonosan, amihez illő kíséret volt a fadudások éktelen sivitása, amely hanghoz képest a mi kutyabőr-dudásaink zenéje valóságos méhzümmögés.

Igy jártak kávéházról-kávéházra.

Délután négy óra tájban a falú legnagyobb terére gyülekeztek. Ott volt a мүдүр, a konstantinápolyból kiküldött katonaszedő s a „nagy hodsza“. Odagyülekezett az egész falú.

Akkor középre állt a vén pap s alsókarját vízszintesen tartva, érthetetlen imába kezdett. A nép szintén feltartotta karját s gyakori „amin“ kiáltással szakította félbe az imát. Ezeket a kiáltásokat a vén zászlótartó vezényelte.

Imáját végezve, megszakgatta szakálát és ruháját a főpap, a vén zászlótartó elkíáltotta utoljára:

— Padisabimiz csak jasaszin!

(Soká éljen a mi padisánk !)

Azzal megindult a menet gyerekek víg rikoltozása, asszonyok fájdalmas zokogása közt.

Megkérdeztem egy törököt, hová mennek a katonák ; vállát vont a és nem felelt.

Estére járt már az idő, midőn egy csésze fekete kávé szűrőcsölgelve kint ültem az Ali Riza kávéháza előtt. A kávéházzal szemben áruló helvádsi, Nikolákisz, átjött hozzám beszélgetni.

— Bizony hidd meg, lelkem, valami rettenetes veszedelem fenyegeti a Memálik-i-Oszmanijét. Nem hiába viszik ezt a sok katonát. Nem hiába látszik a félelem ezen a мүдүрөн, akit Allah büntessen meg.

— Tudod, bárányom, folytatta tovább a görögök szokott bőbeszédűségével ; csakúgy áradt belőle a szó ; volt nékem nemrégiben egy perem. Elmentem a мүдүрһöz : „Nézd, uram, fél éve már, hogy perem még mindig folyik ; nem tudnád hamarosan elintézni?“ „Adj öt medsidiet*, szolt ő, s két hét múlva minden rendben lesz.“ Megadtam az öt medsidiet, de nem lett semmi eredménye. Eltelt egy hónap, elmentem a мүдүрһöz s kérdőre vontam. Még tíz medsidiet kért s, ígérte hogy most már bizonyosan megcsinálja a dolgot. Megadtam azt is, de hiába. Ide s tova fél éve lesz már, hogy ez történt. Megfogadtam, hogy nem megyek a мүдүрһöz soha többet. — Látod, így vagyunk mi itt ebben az országban. De nem sokáig lesz ez így. Én most nagy dolgokat várok ; ezek a buta törökök nem tudnak semmit, de a mi ujságjaink, amelyek Atinéből jönnek, mindent elmondanak.

— Hát be szabad hozni a postának a ti ujságaitokat ?

A görög nevetett.

— A hatóság ugyan nem engedné, de —

Ajkán elhalt a szó ; rémülve nézett hátra. A szomszédos padon egy cserkesz feküdt, szájában a nargile szopókája, szeme csukva volt, aludni látszott.

Nicolákisz efendi jobb kezének mutatóját keresztbe tette a száján.

— Jaszak (tilos), mondta súgva. Nem szabad itt ilyenekről beszélni.

* Egy medsidie több mint négy korona.

Aztán ismét felemelte hangját.

— Kavedsj, főzz két nagyon cukros kávé! Hát igazán azt hiszed, bárányom, hogy Omirosz, akinél szebb költeményeket nem írt és nem fog írni ember soha a föld hátán, valóban csak a mondában élt volna?

Ezen az érdekes témán azután pár óráig elveszekedtünk.

Olyan késő volt már, hogy az ingyen vendégfogadót, ahol hálni szoktam, becsukták s kénytelen voltam égy másik szállóban két meteliket adni, azaz tiz fillért adni egy fekvőhelyért. A szállót, melyben aludtam, csak reggel vettem bővebben szemügyre. Falán, úgy kívül, mint belül, több helyen látszott a tapasz, mint a mész; tetején esős időben egész bátran jöhetett be az eső; a falon keresztül ki lehetett látni az úccára, nem azért ugyan, mintha átlátszó lett volna, hanem, mert jókora lyukak voltak benne. Az ablakoknak nevezett négyszegletű nyílásokon talán sohasem volt deszka, vagy üveg; ezt a körülményt néhány felette élelmes darázs-család felhasználta s hogy az időjárás viszontagságai ellen védve legyen, belül rendezte be fészkrét.

Még ki sem múltam magam eléggé e célszerű berendezés felett, mikor zörögtek ajtómon.

— Öltözködjél gyorsan; Hadsi Jonusz, a jürük-bég, már hajnal óta vár rád.

Azonnal felugrottam, ruhámat sebtiben magamra kapkodtam s alig két perc múlva ott álltam Hadsi Jonusz előtt.

Az első jürük, kit életemben láttam.

Szabályos, kerek arca, melyet fehér szakál övezett, hosszúkas metszésű, élénken csillogó szemei mindjárt ellenálhatatlan rokonszenvet ébresztettek bennem.

— No hát, te vagy az a magyar, aki a jürüköket szeretné megismerni. Hozott Isten! Kávés, egy cukros kávé! Délután eljön érted fiam, Mehemed efendi, majd ő elvezet házamhoz. Falúm, Sahandsilar, a közelben van; ott majd láthatsz jürüköt eleget. Az ájdini komiszter levelét, melyben jöveteledről tudósít, éppen tegnap kaptuk meg; siettem tudatni veled, hogy szívesen látunk.

— Laknak-e a falú körül, vagy járnak-e arra néha sátor alatt élő, kabor jürükök?

— Kóbor jürükök? Szólt lassan, vontatottan Hadsi Jonusz,

míg különös mosoly vonult végig arcán. Hát jártak húsz évvel ezelőtt.

— Hát most hol lehet ilyeneket találni? Lehet-e még?

— Lehet, lehet. Messze innen, nagyon messze, több mint két heti járásra van a Babadag; ilyenkor nyáron annak a hűvös vidékein élnek a jürükök, kik még sátor alatt élnek.

Nem ízlett a dolog egy cseppet sem.

De hát mit tegyek már? Időm kevés, a folyvást növekedő hőségben a gyaloglás nem valami fényes mulatság. Itt már biztos helyzetem van. Azután meg hátha ezeknél is maradt még meg valami a régi szokásokból, hátha ezek között is lehetne dolgozni? Ejh, itt maradok. Ebben állapottam meg, de azért folyvást küzdött bennem a gondolat, hogy felkereskedjem s felkeressem a Babadagot.

— Giccsém, efendim, csak jahuz olor (megyek, uram, nagyon jó lesz), feleltem Hadszi Jonusznak a vidék sajtósága dialektusán, amennyire két nap alatt elsajátíthattam.

Este felé eljött értem Mehmed efendi. Atyjához hasonló, zömök, széles fiatal ember volt. Hamarosan megkedveltük egymást.

— Hade, bizüm köve gidelim!

(— Menjünk hát a mi falunkba!)

Elindultunk s hamarosan oda is értünk.

Tétovázva léptem át a ház küszöbét, mert alig három órával azelőtt egy török valósággal veszekedett velem, hogy be ne merjek lépni a Hadszi Jonusz házába, mert az mohammedán férfi lakása, az szentély, oda belépni ilyen magam-fajta gyáur kutyának nem szabad.

— Gyere bátran, szóló Mehmed efendi, ki észrevette határozatlanságomat.

Bementem.

— Khos geldin, szefá geldin (hozott Isten), köszönt egy éltesebb asszony s elének állott az udvar közepén. Hogy vagy, idegen?

Viszonoztam a köszönést s nekibátorodva beszélgettem vele pár percig; azután felmentünk a férfiak lakószobájába, melynek rácsos erkélye a kert felé nyúlt.

Amint ott beszélgetünk, éktelen visítás üti meg fülünket. Kinézek: látom, hogy egy apró gyerek áll a közeli szilvafán,

mindegyik kezében egy-egy árva verébfú; ezek miatt nem bír lejönni a fáról és most segítség után ordít.

Mehemed efendi azonnal leszaladt s nagy ügyel-bajjal ki-mentette kis öccsét a veszedelmes helyzetből.

Igy mutatkozott be nékem a kisebbik Oszmán efendi.

Azután bejött a szobába; eleinte félénken húzódott a sarokba, de mindig bátrabb lett. Mindjárt olyan jó barátok lettünk, hogy kegyesen felajánlotta nékem az egyik verebet; én azonban mindkettőt kértem s így nem volt hajlandó velem megegyezni.

Ezek a legelső emlékeim, melyek a házhoz fűznek, amely később lakóival együtt kitörölhetetlenül örökre bevészte magát emlékezetembe.

Hadsi Jonusznál.

Hadsi Jonusz a legelőkelőbb jürük. Ismerik az egész szmirnai vilajetben. Eleinte bizalmatlan volt hozzám, mikor azonban beszélni kezdtem neki a félhold régi nagyságáról, a magyarok és a jürükök rokonságáról, fölmelegedett az öreg.

Beszélt az ő régebbi életéről. Még huszonöt esztendővel ezelőtt sátor alatt élt a Szalaheddin hegység völgyeiben. Legnagyobb fia, Mehemed efendi, még ott született. De azután eljöttek a szomorú, nehéz napok. Elvették, elégették a sátort, falúba kényszerítették őket s ma már nincs is igazi jürük; más lett a szokás, az erkölcs, a nyelv.

A lemondás, a fájdalom hangja rezgett a vén jürük szavaiban. Egy pillanatra erőt vett rajta a régi, szép, szabad életért való vágy. De csak egy pillanatra. Azután beszélt a városi élet hasznáról. Felesége, gyermekei már megszokták, megkedvelték. Még ezelőtt husz évvel példátlan dolog lett volna, hogy egy jürük török leányt vegyen feleségül, vagy megfordítva; és íme, az ő fia, Mehemed efendi, már török leányt fog feleségül venni.

Hadsi Jonusz ma már egészen városi ember. Meggazdagodott, az ován, a síkságon, óriási földbirtoka, itthon gyapot-tisztító gyára van. Szép családja van; felesége mintaképe a jó gazdaasszonynak és gondos családanyának, két nagy fia, leányai és több apró gyereke az öregeknek a legfőbb büszkesége. Ezek számára dolgozik, fut, fárad napestig. Két öregasszony, három javakorában levő nőcseléd teszi teljessé a családot. Ezekről az asszonyokról soh'sem tudtam meg, mi fűzi őket a családhoz.

Egészen más élet folyik még itt, mint a többi törököknél. Mindenki dolgozik, mindenkinek megvan az erejének és hívatásának megfelelő munkája.

Még föl sem kelt a nap, mikor már talpon van az egész ház. A férfiak mennek a mezőre, csak az egyik nagy fiú marad otthon, hogy megvárja, míg az asszonyok megfőzik a munkások ételét. Amint azután ez készen van, lóra ül és viszi.

Az ételt a szabadban főzik ; valamelyik asszony a közeli erdőből rőzsét hoz s annak magasra csapkodó lángja mellett, vígan, beszélgetve sűrög-forog az asszonynépség. Az ételt korsóforma edénybe öntik, átalvetőbe teszik és így küldik ki a munkásoknak.

A házat rendbehozzák, azután kiterítenek az udvar közepére egy nagy szőnyeget, rá párnákat tesznek s ott varrnak, himeznek egész nap. A munkát csak az egyszerű ebéd szakítja félbe rövid időre.

Bizony egyhangu, unalmas élet. Mégis olyan vigak ezek az asszonyok. Olyan jó kedvvel tereferélnek, vesződnek az apró gyerekekkel, játszanak, évdnek egymással, mintha ők élnék a legszabadabb életet. Naplemente felé vége a munkának. A tűzhelyen újra magasra csap a rőzse lángja : főzik a vacsorát a munkából hazatérő családtagoknak.

Először a Hadsi Jonusz lova vágat be a kapun. Leszáll az öreg, lovát átadja valamelyik asszonynak s minden szó nélkül fölmegy a ház emeletére, mosakodását s rendes esti imáját végezni. Megmossa arcát, feje tetejét, kezét, lábát, hogy tisztán mutassa be áldozatát a mindenek Urának ; leteríti sárga imaszőnyegét a padlóra s Mekka felé fordított arccal térdel, hajlong, imáját mormogva s nem törődve semmivel, ami körülötte történik. Azután fölmegy az emelet elő részén, egy magasabb helyen levő nyugvóhelyére, megvizsgálja jó, két-csővű puskáját s beszélgetni kezd az udvaron levő családjához.

Ekkorra a család többi tagja is hazatér. Ők az udvaron csobogó forrásnál végzik el a mosakodást, azután fölmennek a családfőhöz.

Most következik a főétkezés : a vacsora.

Különös evésmódjukat nehezen szoktam meg.

Kitettek középre egy szita-szerű emelvényt ; arra körülbelül egy méter átmérőjű bádogkorongot helyeztek. Magunk alá rakott lábbal melléültünk, a kenyeret darabokra tépték, kitették középre a tálát s három ujjunkat villaként használva, hozzáláttunk. Még meg sem ettük az első tál ételt, már ott volt a második. Rendkívül sokat és gyorsan ettünk. Egy öt-hat

fogásos étkezésnek nyolc-tíz perc alatt, sőt hamarabb is vége volt. Evés előtt s evés után mosakodtunk.

— Látod, szólt egyszer Hadsi Jonusz, milyen tisztátlanok vagytok ti hozzánk, igazhívókhöz képest.

Természetesen helyesltem a szavait, de azért szomorú képpel néztem lecsurgatott ruhámat, a tisztaság eme néma tanúját.

— Bár a próféta megmondotta, hallottam egyszer vacsora közben Mehemed efenditől, hogy a mi vallásunkon kívül nincs más vallás, én mégsem haragszom a hitetlenekre. De ezeket az ostoba, gyaur görögöket, akik itt a szemem előtt hizlalják és eszik a dísznót, ezt az összes állatok között a legtisztátalanabbakat, ezeket megvetem. Ugy-e ti felétek nem eszik a dísznót?

— Nem, efendim, szóltam, hogy valamiképpen engem is meg ne vessen. Nem is ismerik a dísznót.

— De a lóhúst megeszitek úgy-e, meg a macskát nyúl helyett, szólt közbe gonosz mosolygással Hadsi Jonusz.

Nem mertem lecáfolni.

Igy beszélgettünk.

Majd hozták a fekete kávé t s kiki nyugalomra tért.

Még félóráig zajos a ház, azután elcsendesül minden. Csak egy-egy hatalmas puska lövés, melyet százszorosan visszavernek a hegyek, vagy egy tevének siralmas bőgése zavarja néha a síri csendet.

És holnap reggel : újra elülről kezdődik a tegnap.

A környezet, a táj, a ház úgy illik ehez az élethez. A ház mögött magas, sziklás hegyek, melyeken csak itt-ott van egy pár olajfa. A ház előtt sziklák s a gyár. A vasrácsos ablakokból hatalmas puskaesővek nyúlnak ki, biztatva a rablót, hogy jó helyen jár.

A gyár külseje nem sokat árul el. Én ugyan, ha meg nem mondják, sohasem fogtam volna rá, hogy gyár. Nem valami tulságosan nagy kőépület, mellette nagy vaskémény; nyáron természetesen nem dolgozik; a munkások künn vannak az ován, a síkon s végzik a mezei munkát.

*

Ime, egy ember, egy háznép a sok közül; azok közül, kik még huszonöt év előtt sátor alatt, a szabad természet ölében éltek. Párnájuk volt a föld, lakásuk az egész végtelen

vidék a maga változatos hegyeivel, völgyeivel. Ez volt az éltető lelkük, ez tartotta őket, ez tartotta állataikat. Nem korlátozta őket senki.

Van-e valami csodálkozni való abban, ha ezek az emberek az iszonyú küzdelem közepette, mikor legszentebb, legbecesebb tulajdonaikat rabolják el, összeütközésbe kerülnek a világgal s kegyetlen rablókká válnak.

Igy aztán van-e valami csodálkozni való abban, hogy semmi sem áll gyengébb lábon Kisásziában, mint a közbiztonság. Tíz-husz tagból álló szervezett rablóbandák, egyes hirhedt banditák Ájdintól egész Trapezuntig rettegtetik a gazdag embereket.

E rablók közül jelenleg Csakidsi (magyarul: Bicskás) a leghíresebb. Hadsi Jonusznak közeli rokona és igen jó barátja. Éppen akkoriban, mikor ott jártam, ajándékozott a bégnek egy szép, ezüst-veretes puskát. Egy ember azokból az időkből, mikor még például Hadsi Jonusz, mint a dsert és farszak jürükök bégje Gündüz ólu béggel a kara binbasival (Éjfi bég, fekete ezredes), az ak-dagli jürükök bégjével összefogva, két-háromszáz marcona fickóval indult rablókalandokra.

Csakidsi a népdalok hőse. Egy pár Csakidsi-nótát sikerült is összegyűjtenem.

Tire város fáinak
 Levelei lehullnak,
 Csakidsi az én nevem :
 Házai is kigyulnak.

Szelencémben nincs dohány,
 Észben is nagy a hiány,
 Meglőném én Bakidsit :
 Puskaporom ninesen ám !

Szelencémbe' van dohány,
 Az eszembe' nincs hiány,
 Csakidsi az én nevem :
 Puskaporom van nekem !

Valami kilenc év óta folytatja a mesterségét Csakidsi s ez idő alatt, mint mondják, ötszáz embert ölt meg.

Eleinte azt hittem, hogy ezek a rablók, folyvást rettegve a hatóságtól, az erdők, hegyek rejtekeiben élnek s a véletlenül eléjük akadó utazót minden gondolkozás nélkül kifosztják. Nagyon meglepődtem tehát, midőn egy reggel ismerőseim azzal költenek föl, hogy menjek gyorsan a piacra, híres embert láthatok : ott ül egy kávéház előtt Csakidsi. Elmentem ; valóban félelmes külsejű alak. Középtermetű, zömök ember, fekete bajusszal, éles, de nem gyanakodó, vagy féltő tekintettel. Őlében puska, övében kés, revolverek. Nyugodtan ült ott, egy csésze fekete kávéét iszogatva.

Amint szemlélem az érdekes embert, egyszerre a körülöttem ülő emberek fölállottak ; a мүдүр jött : a legfőbb hatóság a közeli negyvenhárom faluban. Mindenki tisztelettel köszöntötte a nagy urat, csak a rabló nem állt föl. Éppen akkor gyűjtött rá egy cigarettára, mikor a мүдүр elment mellette. Nem tudom, a két ember közül melyik tartott jobban a másiktól ? Csakidsi-e, akinek minden, a falúból kivivő útnak a végén négy-négy embere állott, vagy a мүдүр, akinek mindössze öt szál legénye volt, azok közül is az egyik beteg, a másik olyan öreg, hogy menni is csak lassan tud, a többi meg éppen akkor nem volt a faluban.

Mikor azon a tájon időztem, éppen azt a derék tréfát csinálta Csakidsi, hogy tíz emberével elfogadta a мүтессзарифбаса egyik legjobb barátját, az egész ájdini szandsákban ismert nagy úrat, Oszmán bejt ; elvitette a hegyek közé s követelt érte ezer török lirát, azaz húszezer koronát váltságdíjúl. Három nap múlva otthon volt ugyan Oszmán bég, de a Csakidsi zsebében is több volt ezer lirával.

Ezek a rablók az anatóliai kobór törökökből, a жүрүкөкбөл válnak. A török, az a nyugodtan élő, életének felét a kávéház locáján töltő török, bármily koldus-szegény is, de nem rabló. Sohasem volt az ; nincs is benne a vérében, hiszen nem igazi török, hanem a lehető legvegyesebb fajokból alakult s az Iszlámtól és az oszmán hatalomtól összetartott nép. De a жүрүкөк még valóságos, hamisítatlant török. Büszkén vallja, hogy ő a profétával egy eredetű, azaz arab, mindazáltal nem sokat törődik a vallásával.

A körülötte lakó, letelepült törökökről tudja, hogy nem igazi törökök. Lenézi őket. Dicsekedve mondja, hogy a padi-

sah is jürük-eredetű, s hogy tíz törökkel ér föl egy jürük. Nyelvééről tudja, hogy az az igazi, tiszta török nyelv.

De a többi török még jobban lenézi a jürüköt. Lenézik parasztos nyelvéért, szokásaiért, életmódjáért. Ha valahol a jürükökről kérdezősködtem, mindjárt elkezdtek nevetni.

Kóborlások a Menderesz-völgyben.

Anatolia belső vidékein jártam már akkoriban. Elhagytam a Caystrus folyót, vagy ahogy a törökök ma nevezik : a Kücsük Mendereszt; a vidék, mely eddig lépésről lépésre veszített európaias jellegéből, egyszerre egész vadságában tárult elém.

Nem vezetett már két felől fákkal szegélyezett út ; három-négy, hol szét-, hol meg összefutó gyalogösvény fenyegetett folytonosan az eltévedéssel. Nem vártak már a folyóknál hídak ; a Kücsük Mendereszen is vízben kellett átgázolni, bár nyáron itt a legnagyobb folyókban is alig van víz. A régi kornak minduntalan fel-feltűnedező emlékei között mindig több lett a török középkori maradvány. Az ó-kor klasszikus emlékei már ritkábban mutatkoztak. Nem hallatszott már itt a két kerekű kocsik zörgése ; ezt a zajt a karaván utolsó tevéjének a nyakában lógó kolomp egyhangú szava váltotta fel.

Többször mentem együtt karavánnal.

Hat-nyolc teve, egy szamár s a hajcsár ; ennyiből áll itt a karaván. Elöl megy a hajcsár a szamáron ; a szamár nyergéhez van kötve az első teve, ehez a második és így tovább. Míg a szamár fürgén szaporázza a lépéseket, addig a teve csak alig lépked, nyugodt imbolygással, lassan, méltóságosan halad ; nagy, okos fejét csak akkor hajtja le, ha megáll. Ilyenkor mindig eledel után néz. Mikor nagyobb folyón komppal kelnek át s a komp éppen a másik oldalon van, a várakozás idejét a teve nem tölti el tétlen pihenéssel. Ha egyébhez nem jut, eszi a révész kunyhójának a tetejéről a szőlőt, míg csak a hajcsár egy alacsonyabb karóhoz le nem köti a nyakát. A hajcsár megbecsüli a tevét : megbecsüli okosságáért, melyről azt tartja, hogy felér a lóéval, megbecsüli óriási erejéért, kitartásáért, szívósságáért, amelylyel még a legtöbb állatot felülmulja a teve. Csak a hideget nem állja ; télen biztos fedél alatt van, mégis szenved, sőt néha el is pusztul.

Láthatóan jól esett a hajcsárnak, ha a tevéiről beszélgettünk. Utóvégre annyira megismertem a tevéket, hogy ilyenféle megjegyzéseket is kockáztattam :

— Nem lehet az, cselebi. Nincs még az az állat annyi időse. Sőt én azt hiszem, hogy még öt éves sincsen.

A cselebi meg egész túzzal kezdte bizonyítgatni, hogy de bizony az a teve elmúlt már hat éves.

Aminek a vége nem egyszer egy-egy ebéd, vagy vacsora lett.

A nagyobb biztonságot nem is számítva, ilyen haszna is van a karavánnal való utazásnak.

Az egyedül utazót Kisázsia minden tekintetben próbára teszi.

A fentebb leírt vidékeken kóboroltam egy alkalommal. Reggeltől kezdve gyalogoltam, a nap forrón sütött a homokra. Egyedül mentem. Már elmúlt a dél s én éppen most nem találtam falút. Az éhség is háborgatott, a meleg elől is szerettem volna már legalább egy órára elmenekülni. Kettőzött gyorsasággal haladtam tovább, de csakhamar azon vettem észre, hogy a lábam felmondja a szolgálatot. Nem is láttam már tisztán, de csak támolyogtam tovább ; nem mesze egy bokrot vettem észre ; legalább addig szerettem volna eljutni. Nagy nehezen elvergődtem odáig, hol félig öntudatlanul vágódtam végig a hús árnyékban.

Ebben a pillanatban mennyeinek tetsző szózat ütötte meg a fületem :

— Bujurun, efendim.

—(Tessék, uram.)

Alig három lépésnyire tőlem a szomszédos bokor mögött két igazhívó falatozott, mellettük tiszta forrás csobogott. Nem vártam több biztatást ; melléjük telepedtem és máskor soha nem látott étvágygal ettem azt a sajtot, amely mellett cukros víz a mi becsületes ecetünk s azt a kenyeret, melynek láttára elpirul a föld. Éhségemet és szomjúságomat csillapítva, beszédbe elegyedtem a szíves vendéglátókkal. Szegény kereskedők voltak ; az egyik nagy ethnographus volt ; igen bölcs dolgokat tanultam tőle. Például :

— Miféle népek laknak Magyarországon ?

— Latinok (honnan tud ez a latinokról ?), bosnyákok, cserkeszek és zsidók.

— Miféle nép az a latin?

— Az, efendim, rokona a bosnyáknak.

Azután :

— Hány-féle nép lehet a nagy világon?

— Hetvenkettő és fél, efendim. A fél : a cigány.

Ilyenféleképpen oktatott. Nem akartam szembeszállni a tudományával, mert tudom, hogy úgy is az sült volna ki belőle, hogy én nem tudok semmit. Végül azután kíváncsi lettem a nevére.

— Halil a nevem.

— Csak Halil? Bizonyára hosszabb neved is van.

— Van, efendim, de azt nem tudom. Hanem ha tudsz franciául vagy törökül olvasni és valóban kíváncsi vagy az egész nevemre, itt a teszkerém, abból elolvashatod.

Ideadta az útlevelét.

„Kör ólu Halil ben Musztafa.“

Nem is olyan hosszú név, hogy nem lehetne az emlékezetben megtartani.

Elbucsuztunk.

— Ejvallah! magyarországi Mehmet efendi, el ne felejts engem.

Biztosítottam, hogy nem fogom elfelejteni; azzal ők az egyik, én a másik irányban folytattuk az utat.

Új erőre kapva mentem tovább.

Az út meglehetősen egyhangú volt s már azt hittem, hogy minden nevezetesebb esemény nélkül múlik el a nap.

A nap már kezdett lenyugodni a Szalaheddin-hegység bércei mögé, mikor újra erőt vett rajtam a fáradság. Lábam égette a nap, a forró homoktól is kinezott talpamat feltörte az apró kavics. Térképem szerint félórajárásnyira lehetett már a falú, bár még nem mutatkozott. Gondtalanul felhúztam a cipőmet, leeresztettem a nadrágomat, melyet egész nap térdig felgyűrve viseltem. Kabátomat felvettem, mellemen összegomboltam az inget; szóval egész kényelmesen haladtam tovább. Még ekkor nem voltam olyan rettenetesen rongyos és piszkos; a nagy fényképezőgéppel bárki is valami utazó angolnak gondolhatott volna.

Ez pedig a legjobb (vagy legrosszabbnak mondjam?) ajánlólevél a kisázsiai rabló előtt. Mert az angol pénz nélkül nem

utazik. Legalább pár lirája (40—50 koronája) van, ez pedig itt olyan vagyon, amelyért akár egész karavánt érdemes legyilkolni.

Minderre nem gondolva, nyugodtan haladtam.

Két magas bérc közt vezetett az út, körös-körül szinte bántó csend, ember, állat sehol.

Egyszer, vagy száz lépésnyi távolságban, nem messze az úttól, egy fa alatt öt heverésző embert pillantottam meg. Olyan fél-pásztor, fél-rabló népek lehettek, revolverekkel, törökkel felfegyverezve, amint az itt szokás.

Eleinte semmit sem adtam rájuk, de később feltűnt, hogy igen élénken beszélgetnek és valószínűleg rólam, mert mindnyájan figyelmesen néztek. Azután kivált közülök kettő s az út két szélére állva megálltak és felém fordultak.

Nem tudtam mire vélni a dolgot.

Húsz-húszonöt lépésre lehettem tőlük, mikor megvillant az agyamban az a gondolat, hogy hátha engem várnak ezek.

Kezdtem magam nem jól érezni.

Mit csináljak?

Hátat nem fordítok, hidegvérrel közzéjük menni nem volt bátorságom.

Talán tíz lépésre lehettem, mikor jött egy jó gondolatom.

Egy pillanat alatt felállítottam a fotografáló gépemet s odaszóltam nekik, hogy mivel még én ilyen embereket nem láttam, lefényképezem őket.

Erre a nem várt, az ő szempontjukból mindenesetre arcátlan fellépésemre csak bámultak. Én meg odakiáltottam a másik háromnak is, hogy jöjjenek elő, előjöttek, szépen elrendeztem őket, nagy komolyan komédiáztam a géppel egy keveset (meg sem voltak töltve a kazettáim), azután kijelentettem, hogy egy hét múlva készen lesz a fénykép, milyen címre küldjem?

Megjegyzem, hogy az itteni törökök nagyon szeretik a fényképet, csak hogy nem juthatnak hozzá.

— Dsivat efendi damdsilari.

—(Dsivat efendi pásztorai.)

Megígérem, hogy e címre elküldöm a képet; a város vagy falú nevét feleslegesnek tartották megmondani.

Még egy keveset gondolkoztam az eseten; Allah tudja — de szerencsétlenül is végződhetett volna. Egyelőre örültem

a szerencsés megszabadulásomnak s elhatároztam, hogy ezután óvatosabb leszek.

*

Akkor tájt már a pár héttel azelőtt elment katonák is kezdtek visszaszállingózni.

Még a sorozás idejében írtam egy cikket valamelyik fővárosi lapnak.

(Ez is szerencsétlen sorsra jutott ; leveleimet ugyanis mindig elszállította a hatóság s ezt a levelemet is odaadtam a szobudsai мүдүрnek, hogy tegyen rá bélyeget s adja oda a postásnak ; a мүдүр azonban — gondolva, hogy egy piaszter is pénz — szépen félretette a levelet.)

Ezt a cikket, amint jól emlékszem, a következő szókkal fejeztem be :

„. . . Mennek a katonák Szmirnába. S onnan az egyik Üszkübbe, a másik Aleppóba, vagy Allah tudja, hogy hová. Hiszen azt is csak ő tudja, mikor borul egészen lángba a fényes arcú padisah sohasem teljesen csendes birodalma.“

Igy lettem jóslója olyan dolgoknak, amelyek már hetekkel azelőtt megtörténtek, de amelyekről én még akkor semmit sem tudtam.

Mikor másodszor Szmirnába vetődtem, éppen akkor jöttek a Koniai-vilajet csapatai a vasuton. Vad tekintetű, kiéhezett, rongyos alakok masiroztak a Hamidié-induló lelkesítő hangjai mellett ; gazdájuknál semmivel sem voltak külömbek a rossz, fanyereggel ellátott sovány lovak, öszvérek sem.

Valami sajtáságos kifejezést láttam minden arcon. Nem félelem volt az ; inkább elszántságnak, az új ismeretlen dolgokra való izgalmas várakozásnak néma kifejezését lehetett róluk leolvasni. Az úcca bámész népe nagy tömegekbe verődve szemlélte a katonákat.

Pár hét múlva újra bent voltam Anatolia belsejében. Akkor már javában folytak a „hurijet“-, azaz egyenlőség-ünnepek. Már akkor mindenkinek a mellén ott volt a „nisan“, a pirosfehér szalag, az új törökök jelvénye. És jöttek vissza az elment katonák. Először Ahmed jött haza, aki a falú egyik fiatal földesura helyett ment el potom hatezer piaszter — vulgó ezerkétszáz korona — díjért. Mikor megérkezett, lett nagy riadalom a faluban. Minden, az úccán levő ép-kézláb ember szaladt hozzá, hogy üdvözlje.

— Khos geldin, szefá geldin Ahmedá, visszhangzott az egész falú.

Nem voltam abban a szerencsés helyzetben, hogy a nagy férfiú tulajdon hangjait élvezhettem volna, csak messziről néztem a körülötte tolongó sokaságot.

Másnap, harmadnap jött a többi.

Utoljára annyiba se' vették a hazatérő katonákat, mintha egy karaván haladt volna végig az úccán.

Legföljebb a gyerekek ugrándozták még körül őket.

Azok az események foglalkoztatták a falú lakóit, amelyek azután engem is menekülésre kényszerítettek.

A Menderesz-völgy népe.

Egész kis külön világ az a Nagy-Menderesz völgye. Két hatalmas, egymástól húsz-harminc kilométer távolságban levő hegység közt elterülő síkság közepén kanyarog a Nagy-Menderesz.

A völgyben (a szó legmegszorítottabb értelmében) műveltebb törökök laknak, s a hegységekben kezdődik a vadabb ország; ott már jürükkök, cserkeszek tanyáznak. Ide még nem ért el a művelődés hosszú keze; ez még romlatlan, régi ére-nyekkel dicsekvő nép. És ha a kulturának valamelyik gyöngye sugára be talál villanni erre a földre, mire ideér, annyira megváltozik, hogy rá is alig ismer az ember.

Posta például van itt is. Egy levél elküldése egy piaszterbe kerül s azonkívül a postásnak kell adni még két piasztert, hogy el ne dobja a levelet. Olyan levelezőlapot, amelyen dsámi vagy török asszony van, nem visz el az igazhítú póstás. Akkoriban meg még attól is lehetett félni, hogy a hatóság előtt gyanús lesz a levél s minden teketória nélkül elkobozza. Leveleim az ájdini postára jöttek s ha szerét tehettem, bementem értük. Mint itthon meggyőződtem azután, onnan küldött leveleimnek alig felét kapták meg itthon, az oda küldött leveleknek pedig egy negyedét alig kaptam meg.

A török ujság is igen jeles dolog volt addig. Megírta szépen, hogy épül a hedsászi vasút, hogy nagy robbanás volt Budapesten, hogy magyarországi sikkasztók vannak Brusszában, de politikáról egy árva szó sem volt benne. Magam tapasztaltam a szmirnai vámnál a török cenzúra magas értelmi színvonalát.

A vasút angol. Míg az ember a jegyét nem mutatja, addig nem eresztik be a kocsiba; mikor azután a szerencsétlen papirost már vagy négy különféle kalauz kilyukasztotta, becsukják az embert a hárem módra rácsos ablakkal ellátott kocsiba, ott azután elmélkedhetik arról, miképen lehet az,

hogy a fölhúzott rácsok ellenére — rövid félóra alatt milliméteres por van arcán, ruháján s a kocsiiban levő minden tárgyon. Kivülről nézve még mulatságosabb a látvány; a vonat olyan porfelhőt ver föl, mint egy sor debreceni talyiga. Hogy azután a vonatban levő társaságot is jellemezhessem, arra gyöngé az én tollam.

De eszemben sincs, hogy leszóljam ezt a népet. Meg vagyok róla győződve, hogy lámpával sem lehetne emberségesebb és vendégszeretőbb népet találni nála.

Néha alig tudtam betelni a jóságukkal. Minden helyen, minden házban szívesen látott vendég voltam. Ne gondoljunk azonban a mi szíves vendéglátásunkra.

A család férfitagjaival bementem a férfiak szobájába; egy keveset beszélgettünk, hamarosan hozták az ételt, ettünk s azután mentünk a kávéházba. Aludni hazamentünk s a kelő nap ismét a kávéház asztala mellett talált bennünket.

Vallását mindennél többre becsüli a török.

Egyszer a környék legtekintélyesebb földesurának, Dsihan-zade Edhem bégnek a kastélyában jártam. Nagy úr volt ez a Edhem bég. Nagyapja, a völgybég, még ura volt az egész Menderesz-völgynek. Nagy volt a hatalma, sok a kincse; háborút viselt a szomszéd bégekkel, sőt magával a padisával is. Ma már csak a rossz, ócska kastély, a mellette magasra felnyúló, gólyafészkes csonka torony, no meg a régi név van még az ősi dicsőségből. A padisah erősen megrendszabályozta a völgybégeket s kinek nagyapja még dacolt a szultánnal, az ma hitelbe hozat cipőt a görög cipésztől, ha ugyan kap, mert jól tudják a környéken, hogy a bég nem igen szereti, sőt mint a gonosz nyelvek beszélnek, inkább nem igen tudja kifizetni a tartozásait. Többször beszélgettem az öreg béggel. Egy alkalommal a következő szókat írta naplómbe:

„Dsihan-zade Edhem béggel Kocsáriliban beszélgettem. Nagyon okos és derék ember volt“.

A család legifjabb tagja, Husszeinhuszni bég, jó ismerősöm volt. Egyszer elvezetett a kastélyukba; megmutogatta a régi kőépület minden zegét-zugát. A sötét, dohos börtönöket, a vallató eszközt, amely nem egyéb, mint a mi kalodánk; még a színe, alakja és nagysága is ugyanaz. Bevezetett a völgybég szobájába.

— Itt állt a pipatöltő, itt a katona, ez az ajtó vezetett a hárembe, ez a konyhába ; itt dugták be az ételeket.

A szép mivű márvány-kandallóval szemben volt egy ajtó.

— Ez pedig a házi mecsetbe vezet.

Bementünk.

N I M E L V E K I L. N I M E L M E V L A.

Ez a Koránból vett pár arab szó volt a homlokzatra ékes kúfi betűkkel felpingálva. Ezt én hitetlen gyaur betűkkel beírtam a jegyzeteim közé.

Este azután, rendes szokásom szerint, olvastam a molláknak aznapi jegyzeteimet. Mintha a villám csapott volna közük, mikor a mecset felírásához értem. Az egyik szinte halálra rémülve elsápadt, a másik haragosan kezdett kiabálni, a harmadik csaknem sírt ; egyszóval az egész társaságban leírhatatlan zavar keletkezett. Hamarosan észre vettem, mi a baj ; gyors mozdulattal kitéptem az illető lapot s apró darabokra szaggattam. Akkor azután lecsillapultak ; sorra megdicsérték s ez esett után százszor jobban szerettek és megbecsültek, mint annakelőtte.

De azért hitetlen maradtam én továbbra is.

Hanem az emlékezetemből nem törölhatték ki azt az arab mondást.

Nagyon ritka az a török, aki józanul tudna szólni vallásáról.

— Megmondotta a próféta, hogy nincs vallás a miénken kívül.

Egy trapezunti halásztól hallottam egyszer :

— Egy az isten, Allah, te kalapot viselsz, mi fezt. Isten előtt mindnyájan emberek vagyunk.

Hanem ilyen emberrel se' igen beszéltem többet.

*

Olyan különösen benyomódott már lelkünkbe Kelet minden sajátsága, minden tipikus alakja, hogy mikor a „török“ szót halljuk, önkénytelenül is valami nagyszakálú, nyugodtan pipázó öreg úrra gondolunk, tarka, csillogó ruhában, kinek nyakába irigylésre méltóan fonja habkarját valami gyönyörűséges huri s aki e legközvetlenebb környezetén kívül nem törődik semmivel.

Nem tagadom, hogy a török legfőbb sajátsága a kényelmet szerető nemtörődömség, de nem úgy, ahogyan mi hisszük.

Hiszen a török is születik, él, szeret, lelkesedik a szépért, a jóért és meghal. Hogy azután lelkesedése mily alakot ölt, miben merül ki, ismét más kérdés.

Földi pályájának két nevezetes pontját (amelyek közül a török az elsőt esetleg többször is előidézheti) házasságát és temetését mondom el röviden.

Már messziről hangzik a hodsák egyhangú éneke, mikor közeledik a lakodalmas menet. A vőlegény gazdagságához képest három vagy négy hodsá megy elől énekelve; mellettük egy ember zászlót visz; a zászlón a török félhold és csillag, hegyére övnek való szövetet kötnek, mely a zászlóvivőé lesz.

Azután jön a menyasszony lóháton. Arca letakarva, piros ruháján csillog az aranyos cifraság. Nádszál-termete csakúgy imbolyog ide-oda a nyeregben, pedig a vőlegény két embere ugyancsak támogatja két felől a tenyerével.

Utána nyolc-tíz asszony jön ugyancsak lóháton. Ezek viszik a menyasszonyt a vőlegény házába.

Odaérve, a vőlegény leemeli a lóról menyasszonyát s beviszi házába, vidám kiabálás, pisztolydurrogás között.

Ennyit láttam a török lakodalomból. A többit már csak hallomásból tudom.

A menyasszony azután az asszonyokkal beszélget egészen addig, míg a műezzin estimára hívó szózata el nem hangzik a minaret erkélyén. Akkor a lakodalmas házhoz elmegy a hodsá. A menyasszonyt rejtő szoba csukott ajtaja elé áll a vőlegénnyel együtt s ekkor történik a formuláris összeesketés.

— Szereted-e ezt az embert? Ha sánta, ha vak, ha szerencsétlen?

Kihangzik a gyenge igen, mire az (esetleg másodszor, harmadszor) új férjet beeresztik (valóban először) új feleségéhez.

Ha azonban gazdag a vőlegény, természetesen nagy lakomát is csapnak.

Ha aztán összeül a jókedvű társaság, nem mulatnak áni folyvást fekete kávéval. Előkerül a „ráki“, a pálinka. Vizzel feleeresztik, úgy isszák! Egy rossz nyelvű görög egyszer azt mondta nékem, hogy azért iszik a török pálinkát és nem sört vagy bort, mert attól leghamarabb részeg lesz; ezt azonban a törökök határozottan tagadják.

Előkerül a kabak, a kivájt tökből készített, fanyelű, vonós hangszer, a citera-féle bálama és a dümbüldek, a dob.

És végtére előkerülnek azok a jó török nóták.

A kis patak megállott,
A szeretőm elhagyott,
A virág, amit küldtél,
Hej! de mind elszáradott.

Hegyen nyulat vadászom,
Táskám mellé akasztom,
Hűtelen szeretőmet
Éjjel-nappal siratom.

Foghagymás a ház-előm,
Van nékem már szeretőm
Hogyha reá gondolok,
Még csak enni sem tudok.

Van egy szép kút Yszpahánban,
Édes víz van az aljában,
Minden lányban egy szokás van.
Hej! ravasz a szép perzsa lány!

Nincsen cukor, hej, nincsen víz
Az én lelkem tehozzád visz,
Gyere kedves, de siess ám!
Hej! ravasz a szép perzsa lány!

Ime, ilyenek mellett mulat a török.

Százával vannak a szebnél-szebb nóták. Ezeket csak úgy találokra válogattam ki azok közül, melyek részint jegyzeteim egy megmentett kisebb részén megmaradtak, részint saját-ságos, csapongó, merész, mégis bizonyos lágysággal, melegséggel bevont melódiájukkal együtt fejemben megmaradtak. A magyarra fordítás az eredeti sajátosságok lehető megtartásával készült.

Egy-egy jókedvű mollah elfütyüli a Hamidié indulót, a másik meg valami dalba kezd, csodálatos, sipító, vékony hangon s úgy reszkettetve a hangokat, mintha minden szótagra legalább is hat-nyolc hang esnék.

De nemcsak mulatásból áll az élet.

A sápadt halál nemcsak a szultán palotáját, hanem a török szegényes viskóját is megverdesi csontlábával.

Megmosogatja a holtat a hodsa. Elviszik a mecsetbe, előzőleg fehér vászonba göngyölik. A mecsetben betakargatják imaszőnyeggel, feje fölé fezt lesznek s három nap mulva kiviszik a temetőbe. A holtat a rokonok s jó barátok felváltva viszik.

A megboldogult lélek pedig már azóta a prófétának amaz örök mezején jár, hol gyöngyszemek vannak a földön homok helyett, méz folyik a patakban, hol kínálva kínálja a pompás ételt a tubafa, melynek árnyékában hetvenkét gyönyörű, ember nem képzelte huri tartja ölelésre karját nem is számítva Allah hűséges fiának feleségeit, kik olyan állapotban fognak élni vele örökké, amelyben voltak az esküvő napján.

Mert így tanítja ezt Mohammed, a könyvben.

S így hiszik ezt abban a világban, ahol nincs isten az Alláhon kívül és kinek Mohammed a prófétája.

A hurijet Anatoliában.

Mikor június közepén Konstantinápolyban jártam, csak azért is lecsukták az embert, ha kiejtette ezt a szót: „szabadság“. S mikor két hónap múlva jöttem visszafelé, az azelőtt oly csendes Anatólia már a feje tetején állott, s a konstantinápolyi rikkancsok így árulgatták az örmény pátriárcha szökését ábrázoló gúnyképet:

— Az örmény pátriárcha! Itt van vele az örmények hazája is; és a kettő együtt most csak tíz para.

Nem lepett meg a sztambuli új szellem. Keservesen meg kellett győződnöm már Kisázsia belsejében arról, hogy a „szabad“ Törökországban vagyok. No én ugyan nem igen kértem belőle. Míg megvolt a régi rend, addig legalább valami-féle „rend“-nek a védelme alatt csak megvoltam valahogy, de mikor beütött az új rend, a „hurijet“, a szabadság, akkor aztán nem volt tovább maradásom.

Mert hiába olyan vendégszerető a kisázsiai török. Mivelhogy rettenetes nagy rabló. Mikor aztán látta, hogy az eddigi fellebbvalói eltűntek, újjak meg nincsenek s még mellé, mikor hallotta, hogy itt az egyenlőség (vagyis, amint ő értelmezte, egyenlően szabad rabolni), féktelenkedése alig ismert határt.

Pedig olyan jól éreztem már magamat köztük. Csendesen dolgozgattam, nem háborgattak a világi bajok, a lépten-nyomon előforduló kellemetlenségeket már megszoktam, a népet jó-ságáért, becsületességeért szeretni tanultam.

Nagyot néztem, mikor egy reggel láttam, hogy a szmirnai ujság, az „Ahenk“, ékes tughrával — a szultán pecsétjével — jelenik meg s ismerőseim, a vidék fiatal földesurai, örvendő arccal ujságolják:

— Jeni tertib oldu. Új rend lett. A mi kegyelmes padisánk jóvoltából országgyűlést, alkotmányt kaptunk.

Erre még nagyobb néztem, de azonnal belém nyilallott

a sanda gyanú, hogy ez a rettenetes kegy aligha történt a fényesarcú padisah jóvoltából.

— No, most már, szólalt meg Durmus molla, a falú Bis-marckja, visszatérve arra a tárgyra, ami felett az előző napon vitatkoztunk — valóban visszafoglaljuk ám tőletek Boszniát. Ha kell vér, ha kell pénz, lesz mindkettő bőven.

— Az ám. Ha engednénk.

— Nem tudtok ellenállni nekünk.

— Bakalum. Tessék, lássuk.

Nem volt vitatkozni való kedvem. Mint valami hűvös szél, csapott meg az Ahenk örömhíre. Valami bekövetkezendő rosszat éreztem.

Egy reggel meglepetve látom, hogy a mollák a görög boltosokkal vállvetve dolgoznak a falúnak, Kocsárlinak, a főterén. Állványokat készítenek, egész teve-karaván hozza a zöld fűvet, virágot, a görög boltossegédek egyebet sem csinálnak, mint különféle színes papirosokra fehér félholdakat csirizelnek, a görög asszonyok török zászlókat (piros mezőben fehér félhold és csillag) varrnak.

— Mi lesz itt? kérdeztem nem a legjobb kedvvel egy boltossegédtől.

— Új rend, szabadság, egyenlőség lesz az oszmán birodalomban, magyarázta határtalan örömmel a görög. Ennek az örömeire estére nagy ünnepet rendezünk. Zenészek jönnek, eszünk, iszunk.

Hm. Ezek még most tartanak a szabadság legelején s már is olyan jól tudnak vele bánni, akár mi. Egyszóval nem az a fő, hogy új rend, szabadság lesz, hanem hogy eszünk, iszunk.

— Hanem most már közületek is szednek katonákat. Lát-hatólag rosszul esett neki, amit mondtam.

— Hát nálatok, Európában, is így van ez?

— Így bizony.

Közelebb mentem a dolgozókhöz.

Az egyik molla éppen a karját tapogatta gyanús fejcsóváltás között. Haj! nem szokta a cigány a szántást. A másik csuron-víz ruháit szárítgatta, a harmadik ásott, meg Allah tudná mit, mit nem csináltak még.

— Mulatunk estére, kiáltotta felém már messziről az egyik. Te is eljőjj ám! De ni, amint látom, neked még most sincs nisanod. Gyere csak, hadd tűzők fel egyet. Nem vagy ugyan az

oszmán nemzet fia, de most itt élsz közöttünk, kötelességed velünk örülni, velünk ünnepelni.

Azzal feltűzte a mellemre azt az egyenlőséget jelképező piros-fehér szalagot.

— Eddig a török, szólt, a piros szalag szélére mutatva. Eddig a görög, mondta a fehérre. S ahol ez a kettő összeér, itt a közepén, ott van együtt mindkettő. Az jelképezi, hogy ezután igazhívó és hitetlen közt nem lesz különbség az oszmán birodalomban. Ugy-e, Kévork, kiáltott oda az ott elhaladó örmény szabónak.

Boldog Isten! Azt szeretném én látni, hogy nyujtja a sztambuli török hordár testvéri csókra és ölelésre a karját annak az örmény boltosnak, aki mindennap lemarházza s akit a pár év előtti üldözések alkalmával is csak az Isten különös kegyelme mentett meg attól, hogy egy hatalmas hordárököl egy csapással a másvilágra nem segitette.

Eljött az este. Megjöttek a zenészek is. Megzendültek a Hamidié hol tüzes, hol meg sejtelmes borongásba vegyülő akkordjai, belevegyülve az egyhangú beszélgetésbe, a gyerekek zsvijába. Pár száz török ült szétszórva, gyékény-szőnyegeken; amint besötétedett, az asszonyok is kigyülekeztek a tér egy félreeső sarkába. Most vettem szemügyre a zászlók és lámpák feliratát is. A török zászlón ez a felirat ékeskedett:

J A S A S Z I N H U R I J E T !

J A S A S Z I N V A T A N !

P A D I S A H I M I Z C S O K J A S A S Z I N !

(Éljen az egyenlőség, éljen a hon, soká éljen a padisánk.)

A görög zászló felirata már jóval szabadabb szellemű volt.

Z I T O T O S Z I N T A G M A !

Z I T O O S Z T R A T O S Z !

(Éljen a nemzetgyűlés, éljen a hadsereg!

Ezek a kiáltások hangzottak mindenfelé. A gyerekek görög-tűzgyufákat hajigáltak, rakétákat eregettek.

A téren elhelyezett asztalok nem voltak már üresek. Telve voltak étellel, pálinkával. Folyt a szó, meg az ital. Egy görög egy török: így ültek egymás mellett. Majd megkezdődtek az üdvlövések. Ócska pisztolyokkal, revolverekkel rettenetesen pufogtattak. Egy óra múlva nem volt józan ember a téren.

Csak az tűnt fel nékem, hogy a мүдүр a mulatozóktól távol, komoran, sötét arccal ül, egyedül. Majd Tevfik efendi,

a fiatalabb törökök egyike, odament hozzá s kérte, üljön közzéjük. Feleletül felállt a мүдүр s hazament. Ő, mint a régi rendszer embere, kenyerét vesztí az új korszakban.

Éjjélig néztem a hazafias öröm megnyilatkozásait, azután aludni tértem.

Másnap reggel kilenc órákor még javában folyt a mulatság, bár kisebb méretben, bár nem a téren, hanem egy görög kocsmában.

Amint ott járkálok az úccán, egyszer csak feltűnik a мүдүр magas, széles alakja.

— Hogy vagy, kis magyarunk? Hol voltál a mult héten? szólított meg. Már rendőrökkel kerestettelek. El ne menj más-
kor a tudtom nélkül.

Pár szót szóltam neki, azután tovább ment. Alig haladt öt-hat lépést, megállította egy pár fiatalabb török. Azok is mind jó barátaim, ismerőseim voltak. Az örökösen enyelgő Nidsim efendi, a gyerekes, naiv, de nagyon kedves modorú Tevfik efendi, a gazdag Musztafa bég, meg egy-két elmaradhatatlan molla.

— Hol a nisanod, мүдүр? kérdezte Tevfik efendi.

— Ugyan hagyj el, kérlek. Bunu jaliniz pustlar gijjollar. Hiszen azt csak a gyalázatos gazemberek viselik.

És ekkor az az ember, akiről azt hittem, hogy egyebet sem tud, mint mosolyogni meg fekete kávé-t inni, felemelte mindkét öklét s teljes erővel lecsapott a мүдүrrre. Aztán nekiestek a többiek is. Az egész úcca népe részt vett a rettenetes munkában. Perc múlva a földön fentregetett negyvenkét falú rettegett zsarnoka.

— Allah askina, brak!

— Ne bántsatok, az Isten szerelmére! — kiáltott a szerencsétlen.

Egy pillanatra alább hagyott a tömeg dühe, azután még nagyobb dühvel mentek neki.

Ekkor megjelent a téren Edhem bég.

Tiszteletet parancsoló ősz alakja előtt szétvált a tömeg.

— Vigyétek be házamba a мүдүrt, szólt mögötte jövő embereinek Edhem bég, s mielőtt még a tömeg dühögése visszatérhetett volna, Ihszán bég eltűnt a szemek elől.

Az egész dolog nem tartott tovább három percnél. A rémülettől és a meglepetéstől csaknem félholtra válva álltam

ott ; csak akkor szedtem össze magam, mikor a jó Nikolákisz helvádsi egy nagy veder vízzel le akart önteni, hogy magamhoz térítsen.

— Látod, így bánunk mi a rossz emberekkel, dicsekedett molla Durmus.

— Mit csináltak, az Isten szerelmére ! Hát nem félték egyrészt a hatóságtól, másrészt ennek az embernek a magánboszujától ?

— Lelkem, a Magas kormányzás birodalmában jelenleg semmiféle kormányzás, semmiféle hatóság nincsen. Különben is mi most nem büntetendő, hanem dicséretes dolgot műveltünk. Ami pedig ennek az embernek a magánboszuját illeti, annyit mondhatok, hogy ha most nem pusztult is el, mihelyt kiteszi a lábát, tökéletesen agyon fogjuk ütni.

Nem tudtam rá szólni egy szót sem.

Azután jött a másik : Tevfik efendi. Még reszkető két kezével megszorította a jobbomat.

— Menekülj innen, lelkem. Isten tudja, mi lesz Anatóliában.

Valósággal megdöbbsentem e szók hallatára. Egy rövid séta alatt azután elhatároztam magam : megyek haza.

Mentem hát.

Kétségbeesett menekülés volt az. Gyalog, lóháton, teykaravánnal.

Hol lévettem, hol meg feltűztem azt a piros-fehér szalagot, amint jónak látszott. Nem is történt semmi nagyobb bajom, csak Ájdinban lőkött mellbe egy katona, mivel az ottani hangulatot nem ismerve, nem tűztem fel a hurijet-jelvényt.

Szerencsésen elértem Szmirnáát.

Itt csak azt jegyzem meg, hogy bementem a cenzorhoz a Baedekeremért, de akkora elveszett a könyvem.

Pár nap mulva Konstantinápolyban voltam.

Mikor azután a „Kelet“ fedélzetére léptem, a megmenekülés érzetével sóhajtottam fel :

— Itthon vagyunk már !

Nem törődtem már én Konstantinápoly őrült zshivájával, nagy hangú hurijetjével sem.

Még csak egyszer kísértett meg a török mozgalom egy árnyéka.

Mikor hajónk kifelé igyekezett a Boszporusból, egy parti ágyút elsütöttek.

— Azt hiszik, hogy basát szöktetünk, szólt derék kapitányunk, még megfognak bennünket.

Egy török lelki nyugalmával nagyot szippantottam méteres nyelvű cigarettaszipkámon, amelyben drága illattal párolgott az elsőrendű török cigaretta. S ugyanolyan nyugalommal fűttám a füstöt a forrongó ország felé.

— Itthon vagyunk már!